

УДК 821.161.2 В. Мацько
DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.07

РОМАН КРУЧОК,
слухач магістратури
(м. Хмельницький)

Моделювання морально-етичної проблематики у прозовій і поетичній спадщині Віталія Мацька

У статті висвітлено особливості художнього моделювання морально-етичної проблематики відомого українського письменника, науковця Віталія Мацька. На матеріалі повісті «Вбите коріння», кількох збірок поезій доведено, що етика є наукою про мораль, хоча моральних концептів у чистому вигляді немає. В. Мацько своєю творчістю доводить, що мораль заторкує усі сфери життя, різні аспекти і види діяльності людини. Основоположними є етичні категорії, наче два полюси, антитетичні пари, антоніми такі як правда – кривда, користь – шкода, честь – безчестя, справедливість – несправедливість, любов – ненависть, щастя – нещастя тощо. Вони виражені у творчості письменника завдяки широкому застосуванню зображально-виражальних засобів, стилістичних фігур і є центральними домінантами зображення в літературному творі морально-етичних проблем. Встановлено, що автор через власне глибоко філософське та образне світосприймання змальовує у своїх творах тяжкі випробування, які випали на долю українського народу: голодомор, репресії, війна, глобальна аварія на ЧАЕС та її наслідки, складні життєві людські колізії минулого і сьогодення.

Ключові слова: етика, мораль, стереотипи соціалізму, двосвіття, сутність довкілля, структуротвірні аспекти.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Заявлена проблема актуальна з огляду на підвищений інтерес дослідників до літератури духовного змісту, до формування нової системи цінностей, розгляду інших можливих світоглядних засад. Письменник по-різному моделює проблему співвідношення гріховності, бунтарства та долі людської, що має художні відмінності у внутрішній формі й оповідній структурі. Стиль письменника відтворює індивідуально-виразні якості та співвідношення речей – образів, типових для творчої системи сучасного автора. Особистість письменника відображається у неповторності й оригінальності асоціацій, вербально матеріалізованих у лексичній структурі тексту. Асоціативні перегуки пронизують усю творчість

В. Мацька, стають важливою ознакою ідіостилю, відображуючи сприйняття письменником світу і людини в ньому та її морально-етичних устоїв.

Аналіз досліджень і публікацій... Літературну спадщину В. Мацька аналізували дослідники Г. Стукан, Л. Глушок, С. Маховська, В. Філінюк, А. Погрібний, М. Тимошик, О. Астаф'єв та ін. Однак, вони не розглядали проблему, винесену нами у заголовок статті, детермінованих авторською позицією, що сформувалася на засадах моральних, етичних і політичних переконань письменника, філософії С. Керкегора, А. Бергсона, О. Шпенглера, А. Шопенгауера, М. Бердяєва, його естетико-філософським баченням суперечностей життя, що й зумовило специфіку осмислення нами порушеної проблеми.

Формулювання цілей статті... *Мета статті* – на матеріалі художніх текстів проаналізувати моделювання морально-етичної проблематики, що увиразнюється в художній практиці Віталія Мацька.

Виклад основного матеріалу... Ще в античну добу морально-етична проблематика розглядалась філософами як апріорі антропологічного осмислення. Так, в осерді філософії Сократа була людина, яку він вважав моральною істотою, тому «головним предметом бесід Сократа розглядалося питання етики – питання про те, як треба жити» [4].

Перші вірші В. Мацька надруковано 1969 р. Ми не можемо його назвати пізнім шістдесятником, бо із 1965 р. письменників почали переслідувати, а деяких кидати за ґрати за те, що вони порушили табу і не вірили у побудову загрірного комунізму. Вони стали політичними «злочинцями», хоч насправді говорили правду, а злочин чинили ті, хто поборював правду. І в цьому полягає вся сутність порушення владоможцями морально-етичних норм та приписів, Божих заповідей. В. Мацька не можна віднести й до сімдесятників – у цей час він все ще ходив у початківцях, бо у велику літературу його не пускало всезнайство владоможців. І лише із середини вісімдесятих років він активно заявив про себе. У 1989 р. підтримав створення в Україні Товариства української мови, що його очолив Д. Павличко, а затим – Павло Мовчан (нині – голова ВУТ «Просвіта»). У 1990 р. в Києві вийшли нариси «Дзвони пам'яті», куди увійшли й твори В. Мацька. Його першу книжку «Літературне Поділля» (1991) благословили у світ науковці факультету журналістики КНУ імені Тараса Шевченка А. Погрібний та О. Мукомела, до якої увійшли поетичні переклади з німецької, болгарської, російської мови, а також маловідомі факти про замовчуваних діаспорних письменників І. Огієнка, Л. Білецького,

Г. Костюка. На той час це був прорив, подвиг. В. Мацько ламав стереотипи соцреалізму, йшов непротореними шляхами, і це виглядало як ламання Берлінської стіни, лише ідеологічної, штучної перепони між українськими материковими і діаспорними науковцями, письменниками.

У 1992 р. виходить повість-есе «Вбите коріння», в якій порушено чимало морально-етичних проблем, що їх спостеріг у Чорнобильській зоні. Автор передбачив розпад Радянського Союзу, крах комуністичної ідеології, котра трималась на брехні. У в авторському відступі вловлюється голос наратора: «Не падайте духом... Легко сказати! А хіба легко спостерігати апатію до особистості? Хіба легко переживати у так званий перебудовний революційний час проктекціонізм, підлабузництво, хабарництво? Хто перебудовується, а хто прибудовується» [1, с. 6].

У повісті засуджуються й старі бюрократичні методи керівництва, добре закроєні на авторитарному режимі роботи. Для підсилення художньої картини світу, повістяр імплементує текст про норми поведінки, прав і обов'язків медичної сестри, яка поверхово оглядає молодих чоловіків, майбутніх ліквідаторів аварії на ЧАЕС. Ніби її спеціально хтось проінструктував, бо в кабінеті медсестри «треба самому усе міряти, важитись, а медсестрі приносити в кабінет готові дані. Не підніметься навіть із-за столу, холодно кидає: «Вага? Ріст?. Так, давайте руку! Швиденько!». За сімнадцять літ роботи замість милосердя проросла холодна байдужість» [1, с. 8]. Ось така клятва Гіппократа – все до навпаки. Прості люди думають, що всі лікарі складають клятву Гіппократа, автор підсилює антиморальні вчинки конкретною поведінкою лікарів – сподівання людей не відповідають дійсності.

Хабарництво, здирництво, підкуп – це негативні явища, що їх відкидає простий народ. Хабарництво порівнюється з інтенсивним тиском на посадову особу, розхитуванням моральних устоїв, нанесенням економічних збитків державі. Прозаїк наводить приклад, як радянські офіцери «відмивали» за рахунок інших, совісніших, відправку воїнів запасу у Чорнобильську тридцятикілометрову зону: «Схоже, що майор не відсовує від себе чарку. Оповідач, запримітивши майора, одразу ж змінив міміку. Він схопився, немов ошпарений, підбіг до офіцера.

– Що нового? Як справи? – залопотів лукаво, схвильовано.

– Спокійно, спокійно. Все вирішено на твою користь. Поїде на Чорнобиль Володимир Кравченко.

Ні, я не помилився. Слух мене не підвів – я добре почув своє прізвище» [1, с. 6].

Автору йдеться про те, що мораль закладена в кожній особистості. Притримуватись етично-моральних принципів для одних літературних персонажів – це не робити нічого й користуватися усіма благами, а для других – потрібні чималі зусилля і зовнішня підтримка (образ Володимира Кравченка, центрального персонажа повісті «Вбите коріння»). Прозописьмо увиразнює позитивний збірний образ воїнів, яких закликали через військкомат і відправили у Чорнобильську зону, які свято вірять у перемогу добра над злом, брехнею і хабарництвом, підлабузники, шахраї, антипатріоти – через внутрішній конфлікт звертаються до протилежного, шукають своєї підтримки через знайомства, блат і підкуп чиновників. Прозаїк у такий спосіб ніби розкриває бінарні полюси двосвіття онтологічного доказу буття, двосвіття, що супроводжує людину упродовж життя, тому треба мати внутрішній спокій, віднайти гармонію, щоб не зрадити десять заповідей Божих. Саме честолюбиві персонажі, за авторською версією, допомагають іншим, зокрема владомощцям, зростати морально, допомагають тим, кому буває непросто боротись зі спокусами зла. Але зло ходить за плечима:

«Сьогодні перед особовим складом виступив підполковник Докіров, замполіт з округа. З першої роти солдат Наринбаєв запитав:

– Товаришу підполковник, то правда, що Міністерство охорони здоров'я породило наказ про те, аби хвороби, пов'язані з аварією на ЧАЕС, засекретити?

– Звідки ви таке взяли? – перепитав здивовано підполковник.

– Як звідки? Ми проїжджали через Москву. Про це вся Москва гуде.

– Ніяких наказів засекречених від свого народу не було і не може народитись. Партія не допустить, щоб народ у Чорнобилі страждав. Партія все зробить можливе, щоб...

Слова замполіта потонули у галасі. Солдати захвилювались» [1, с. 12–13].

Останнє словосполучення вказує на екзистенцію правдошукачів, що передує есенції (сутності) онтологічно-внутрішнього буття людини. У такий спосіб прозаїк прагнув через екзистенцію розкрити внутрішнє світле буття персонажів (солдати як збірний образ), а тому художньо змоделював сутність довкілля, аби вийти на простір змістової основи: етичні категорії, що трансформують любов до Вітчизни, що виражений у виконанні високого громадянського обов'язку, ризикуючи власним здоров'ям, патріотизм, переживання своєї національної самобутності,

очищення від масового психозу тоталітаризму, всюдозволеності. Означені моральні принципи автором зображено через контрастні виміри, у протиборстві добра зі злом. Морально-психологічний імператив постає як психосвіт наратора. У ракурсі характеру персонажа прочитується антиномія «інстинкт – суспільна мораль». Морально-етичні концепти оприявлено у повісті «Сивина», оповіданнях «Лівий поворот», «Запросини», «Сорок сьомий», «Відламана гілка», новелетах «Листок із вирію», «Зоряна хвороба», «Моціон», «Заозерна далина», а також у низці ліричних творів.

З нашого погляду, В.П. Мацько – письменник тонкої душевної конструкції, вловлює подих епохи, миттєво реагує на суспільні процеси і дає їм власну оцінку. Для нього головне не чорнота, «а світлість у серці – ліпше». Йдучи за філософією Г. Сковороди, поет резюмує:

І промовив Сковорода:

Cognoste te ipsum! (лат. – пізнай себе. – *Р.К.*)

З душі – чорна вода.

Світлість у серці... Ліпше... [2, с. 51].

В. Мацько ще не знав, що є такий вид психологічного впливу як маніпуляція, приховане управління людьми та їх поведінкою, але інтуїція, передчуття, передбачення у майданній ліриці, написаної 2 січня 2012 року, свідчить з морально-етичної точки зору, домінантою якої є прелюдія сьогоденню:

З ефіру сипалась джинса (в журналістиці зумисно прихована правда. – *Р. К.*)

і люди йняли все на віру,
що їм з небес впала допіру
небесна мана.

Осанна!

Кричала площа до небес,
емоціям не було меж.

На ранок вулиця затихла.

Все залишилось, як було... [2, с. 44].

Творчість письменника пройнята основоположними світоглядними, філософськими, морально-етичними проблемами. Останні сприймаються як роздуми про сенс життя, боротьби добра і зла, втечі від абсурду, неперспективності злиденного антигуманного існування. В історичному аспекті художня практика В. Мацька має перспективу, адже вона сприяє і сприятиме духовній мобілізації українського народу, його моральному розкріпаченню, накопиченню творчого духу. Твори письменника яскраво демонструють наявність в українському середовищі моральної опозиції незатишному світові,

світові зла і кривди. Унісонуючи попереднім письменникам О. Довженку, О. Кобилянській, І. Франкові, автор зосереджує увагу на гуманізації суспільних й особистісних якостях. Як, скажімо, О. Кобилянська у повісті земля обстоювала людське щастя, яке не здобувається на крові, а на духовному освітленні цивілізації, бо саме філософське тлумачення «... щастя людини, сутність її життя не в багатстві, не в землі, а в моральних цінностях. Вона (О. Кобилянська. – *Р. К.*) переконливо доводить: якою б важкою не була людська доля, які б обставини не склалися, треба завжди керуватися законами совісті, високими нормами народної моралі, не збиватися з дороги, освітленої слявом духовного досвіду багатьох віків цивілізації» [5].

Індивідуальна мовотворча діяльність українського письменника посідає помітне місце в загальномовній практиці. Зображуючи художніми засобами людину, довкілля, світ, автор у процесі активного піднесення використовує образне слово, розвинену творчу уяву. Його мислення, мова, індивідуальний стиль розкривають оновлення давно відомих лексичних скарбів. У процесі дослідження спостерегли, що непроминальним явищем і небезпідставно вважається мистецьке надбання взаємообумовленості дихотомії «людина – світ». Бінарна опозиція, змодельована у творах, становить єдність культурних, філософських, політологічних, ідеологічних, моральних приписів. Внутрішня культура, як і, утім, світоглядні концепти зображення персонажів, ліричних героїв, психопоетики особистості в соціумі відповідно формують національну літературу, викликаючи до життя художні ідеї, мистецький потенціал, індивідуальні риси в жанровій специфіці тексту. Але, враховуючи характер моральних норм, що їх в образах і діях персонажів оприявлено в творах Мацька, моральні норми постають єдністю прийнятного та відхиленого, суспільного й індивідуального, регламентованого й довільного, історичного та сучасного.

Поетика контрастності увиразнює моральні принципи ліричного героя завдяки стилістичним фігурам – еліпсис, антитеза, обірвана фраза, – які підсилюють образ автора, його ставлення до світу, сповненого контрастністю добра і зла:

То вгору, а то вниз –

То небо, то земля.

Дві паралелі горизонту розгойдались,
немов на гойдалці малята.

То чоловік прийшов з гостини до родини.

Пробачте, цінителі Ромео і Джульєт,
бо в житті трохи не так,

як хочеться, щоб написав поет [2, с. 29].

Структурнотвірні аспекти поетики контрасту у ліриці В. Мацька розпрозорюються антитезними рефлексіями. Антитеза виконує центральну стилістичну функцію протилежних за своїм змістом слів і образів. У зіставленні контрастних понять водночас прочитуються морально-етичні приписи, діалектична єдність протилежностей, які обрамлені зображально-виражальними засобами:

На відламанім, на вершечку

Гілка колишеться,

А у небі літаком білі

Узори вишито.

Білі узори – темні вервечки

На відламанім, на вершечку.

Як тобі, гілочко-сиротино,

Живеться на вітрові?

Дивно-предивно

Тчеться сувій життєвої долі,

Як в отієї тополі:

То вгору струмує до сонця,

То приземляється віттям.

Господи! Як від візії не зомліти!

А в душі вривається стронцій... [3, с. 30].

Висновки... Отже, стислість, висока емоційність антитези надають багатьом висловам виразності, афористичності. За структурою автор використовує і нерозгорнуту антитезу, і розгорнуту. Зокрема, у розгорнутій антитезі зміст лексем, що протиставляються, розкривається іншими словами, наприклад, означенням місця. Антитеза розгортається і за допомогою цілого ряду стилістичних засобів, зокрема складних синтаксичних конструкцій: «Дивно-предивно / Тчеться сувій життєвої долі, / Як в отієї тополі: / То вгору струмує до сонця, То приземляється віттям». Звернення до виражальних можливостей антитези розширює стилістичні багатства художньої мови і є одним із проявів мовної майстерності письменника.

Список використаних джерел і літератури:

1. Мацько В. П. Вбите коріння. Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ, 1992. 64 с.
2. Мацько В.П. Sententia sidus. Хмельницький:Цюпак А.А., 2012. 56 с.
3. Мацько В.П. Квітень. Хмельницький, 2007. 60 с.
4. Моральна та логічна проблематика філософії Сократа. URL : <https://vuzme.pp.ua/189-antichna-filosofia.html>

5. Осмислення сутності людського буття в повісті Ольги Кобилянської «Земля». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=7408>

References:

1. Macz'ko V. P. Vby'te korinna. Xmel'ny'cz'ky': Redakcijnno-vy'davny'chy'j viddil, 1992. 64 s.
2. Macz'ko V.P. Sententia sidus. Xmel'ny'cz'ky': Cyupak A.A., 2012. 56 s.
3. Macz'ko V.P. Kvitenn'. Xmel'ny'cz'ky', 2007. 60 s.
4. Moral'na ta logichna problematy'ka filosofiyi Sokrata/ URL : <https://vuzme.pp.ua/189-antichna-filosofia.html>
5. Osmyslennya sutnosti lyuds'kogo buttya v povisti Ol'gy` Kobylyans'koyi «Zemlya». URL: <https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=7408>

Summary

Roman Kruchok

Modelling of Moral-Ethical Issues in the Prose and Poetic Heritage of Vitalii Matsko

The features of the artistic modeling of moral-ethical issues of the famous Ukrainian writer, scientist Vitalii Matsko have been highlighted in the article. On the material of the story «Killed Roots» and several collections of poetry, it was proved that ethics is a science of morality, although there are no moral concepts in its pure form. By his creative work V. Matsko proves that morality touches upon all spheres of life, various aspects and types of human activity. Ethical categories are basic ones, such as the two poles, the antithetic pairs, the antonyms such as truth – injustice, benefit – harm, honor – dishonor, justice – injustice, love – hatred, happiness – misery, etc. They are expressed in the work of the writer due to the wide application of figurative-expressive means, stylistic figures and are the central dominant of reproduction in the literary work of moral-ethical issues. It is determined that the author through his own deeply philosophical and imaginative worldview depicts in his writings severe trials that fell on the Ukrainian people's fate, the Holodomor, repressions, the war, the Chernobyl Nuclear Power Plant's global accident and its consequences, and the complicated life human collisions of the past and the present.

Key words: *ethics, morality, stereotypes of social realism, two-worlds, the essence of the environment, structural-forming elements.*

Дата надходження статті: «27» жовтня 2018 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2018 р.